

Neszméri Csilla

A FELVIDÉKI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETRŐL DIÓHÉJBAN

Acsehszlovákiai, illetve szlovákiai magyar képzőművészet – ugyanúgy, ahogy a Kárpát-medence többi országának magyar képzőművészete – a kisebbségi művészet, kultúra, s egyben a magyar kultúra része is, de saját országának kultúráját ugyanúgy gazdagítja.

Hushegyi Gábor *Kortárs és jelenkori képzőművészek* címmel írt tanulmányában arra is keresi a választ, hogy mit takar tulajdonképpen a kisebbségi, esetünkben (cseh)szlovákiai, vagyis felvidéki magyar képzőművészet vagy művészet egyáltalán. Létezik-e önmagában ez a fogalom?

Hushegyi szerint „az országos és egyetemes művészettől eltérő kontextusban és hierarchiában létezett és létezik a magyar képzőművész(et) (Cseh)szlovákiában. E kettség jellemezte az 1989 előtti hét évtizedet, majd az új történelmi helyzetben, a bársonyos forradalmat követően is két stratégiát fogalmaztak meg a (cseh)szlovákiai magyar művészek. Az első az egyetemes kortárs művészeti élet kontextusát vállalta fel, a másik egyben népesebb művésztábor, a művészet küldetését továbbra is expanzív társadalmi, illetve társadalomformáló küldetéssel ruházta fel. Ez utóbbi a létezett szocializmus éveiben kijelölt művészeti ösvények, az akadémikus, realiztikus formanyelv prolongálását, valamint a klasszikus művészeti műfajok és technikák egyeduralmát eredményezte.”¹

A magyar képzőművészet és annak képviselői így jellemzően két csoportba oszthatók. Elkülönül egymástól az aktuális művészeti kérdésekre, aktuális képzőművészeti eszközökkel reagáló kortárs, és a ma történéseivel, a művészet fejlődésével szemben ambivalens jelenkori művészek csoportja. Hushegyi szerint ez a második jellemzi a magyar közönség jelentős részének művészet iránti elvárását, éppen ezért a kortárs felvidéki magyar művészet és a közönsége között mélyebb szakadék táng, mint a szlovák képzőművészek és az alkotásaikat befogadók közt.

Tagadhatatlan, hogy a szlovákiai magyar közösség önazonosságának és megkülönböztethetőségének egyik legjelentősebb ismérve a kultúra, tehát a nyelv, az in-

tézmények, a könyv-, lap- és folyóirat-kiadás, a művészetek (irodalom, építészet, képzőművészet, színház, film stb.), a műkedvelő amatőr művészeti tevékenység; a népi hagyományok és a népművészet, illetve a vizuális kultúra.

Ehhez képest a jelenkori és részben konzervatív művészek egy kisebbségi sajátosságot fogalmaznak meg, amit egyedi kritériumrendszer követ – vallja Hushegyi.

Magyar képzőművészet a Csehszlovák Köztársaság területén 1918 után

A csehszlovákiai magyar művészeti élet kialakulása nehezen indult, hiszen a Trianon előtti vagy inkább 1918 előtti időszakban Magyarországon minden Budapest-központú volt, így a képzőművészet is, bár látni fogjuk, hogy leginkább Nyugat-Szlovákia tekintetében Bécs hatása is erős volt. Igaz viszont az is, hogy művésztörténeiszink „hiányosnak” vallják ismereteiket, leginkább a második világháború előtti időszakról.

Ha a szlovákiai, illetve csehszlovákiai magyar képzőművészetről akarunk képet alkotni, mindenképpen szükséges rövid áttekintést nyújtani az 1918 előtti időről is, hiszen a csehszlovákiai képzőművészetre mindenképpen hatással volt a magyar, illetve a német (osztrák) művészet.

1918 előtt a képzőművészet teljesen Budapest-centrikus volt – írja Kubička Kucsera Klára, abban az időben (művészeti) elismerést is csak az jelentett, ha valakit meghívtak a fővárosba. A képzőművészetben erőteljesen a 19. század végén, 20. század elején alakult ki a Budapest-központúság, leginkább a képzőművészeti intézmények megalakulásával és működésével. Elmondható, hogy az említett intézmények alapítói még Nyugat-Európában: Münchenben, Drezdában, Bécsben, Párizsban, olasz városokban nyerték el képzettségüket, viszont a 20. század elején induló fiatal művészek már kihasználták a hazai lehetőségeket is.²

Külön kell szólni a pozsonyi és Pozsony környéki művészekről, hiszen rájuk nem Budapest, hanem a német nyelvterület volt erőteljes hatással: Bécs, München vagy Berlin. A szlovák és cseh művészek ugyanakkor Prágát és a prágai akadémiát részesítették előnyben. Budapestet leginkább a bányavárosokból, valamint Szlovákia középső részének déli vidékéről származó tehetségek választották. Ebben az időszakban a Budapesten tanulók közül legtöbben a Mintrajztanoda és Rajztanárképző Főiskola diákjai voltak.³

Fontos kiemelni a Pozsonyi Képzőművészeti Egyesületet, mert a mai Szlovákia területén ez volt az egyetlen (jól) működő egyesület, ismertebb nevén Kunstverein, 1885-ben (más források szerint 1884-ben⁴) alakult, és elmondható, hogy igazából ezzel létrehozták Pozsonyban a képzőművészeti élet alapjait, vagyis: kiállításokat, eladással egybekötött bemutatókat és az ehhez nélkülözhetetlen társadalmi hátteret.

Bécs és Budapest példája éllette a kezdeményezést, bár Pesten attól tartottak, hogy ez a német kultúra előretörésének eszköze – írja abban a tanulmányában Hushegyi Gábor, amelyben a Pozsonyi Képzőművészeti Egyesületről szóló könyvről értekezik.⁵ 1918 után ez az egyesület a csehszlovákiai magyar képzőművészek fórumává is vált.

Egyértelműen elmondhatjuk, hogy a későbbi Szlovenszkói Képzőművészek Egyesületének tagjai 1918-ig részt vettek a magyarországi művészeti életben, ugyanakkor a legtöbb művész tanulmányait és pályakezdését az első világháború kettészakította. Kubička Kucsera Klára azt írja, azoknak volt szerencséje, akiket Besztercebányára hívtak be katonai szolgálatra, hiszen nagy részük haditudósítóként dolgozhatott vagy a helyi katonai kórházban teljesített szolgálatot, ahol Benczúr Gyula festőművész fia volt a főorvos. Besztercebánya a felvidéki bányavárosok közé tartozott, a 19. és 20. század fordulóján maga mögött hagyta a bányászati múltját és Zólyom vármegye fontos központjává vált, viszont a kortárs képzőművészet idegen volt a városban. Egyedül Skuteczky Döme próbálta felvirágoztatni a művészetet, szervezett néhány kiállítást és a fiatal művészeket pártfogásába vette, itt tevékenykedett Tichy Kálmán, Cseh Lajos, Flache Gyula, Gyurkovits Ferenc, Rudnay Gyula, Angyal Géza, illetve Horn Károlynak kőfaragó műhelye működött a városban. Egyértelműen elmondható, hogy ők voltak az impériumváltás után megalakuló Szlovenszkói Képzőművészek Egyesületének szervezői és legaktívabb tagjai.⁶

„Hosszú évtizedek mellőzése és hallgatása után fokozatosan sor kerül a poszt-kommunista országok művészetének történelmi feldolgozására, az elhallgatott fejezetek nyilvánossá tételére. Lassan kialakul a kép az 1918 utáni utódállamokban, Magyarország határain kívül élő magyar művészekről is, noha még korántsem ért véget művészetük és szervezeteik történetének teljes feldolgozása és az eredmények publikálása a szakma és a nagyközönség számára.”⁷ – írja Kubička Kucsera Klára egy tanulmányának bevezetőjében.

A Csehszlovák Köztársaság megalakulása utáni első években is léteztek már képzőművészeti egyesületek: a szlovák művészek számára sosem volt ismeretlen a Pozsonyi Képzőművészeti Egyesület. Az első Csehszlovák Köztársaság idején alakult szervezetek közül néhány kiemelkedő volt: a komáromi Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya, a JESZO, amely 1923-ban alakult, a kassai Kazinczy Társaság képzőművészeti osztálya, ezenkívül a Szlovákia területén 1918 és 1938 között, vagyis az első Csehszlovák Köztársaság idején még a Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete működött besztercebányai székhellyel (Jednota výtvarných umelcov Slovenska). A négy társulás közül ez volt a legrövidebb életű, 1920-ban alakult, 1931 után pedig már nem találni róla említést.

Azok a művészek, akik 1918 előtt aktív részesei voltak a budapesti művészeti életnek és a Felvidékről származtak, természetesen nem tértek haza, de rajtuk kívül többen áttelepültek, Budapestet választva Csehszlovákia helyett.

Azok közül, akik még az Osztrák–Magyar Monarchia idején a mai Szlovákia területén fejtették ki tevékenységüket, itt maradtak, és volt néhány hazatérő fiatal, pályakezdő művész, aki csatlakozott hozzájuk. Jellemző, hogy negatívan hatott rájuk a háború, sokukban pedig hatványozódott ez a hatás 1918 után, amikor teljesen megváltozott világba kerültek, tértek haza.

Csehszlovákia megalakulásával a képzőművészet terén a Budapest-centrikusság negatívan hatott az itt élő művészekre, hiszen hiányoztak a művészeti élet hagyományai és bázisai. A megalakult Csehszlovákiában csak a cseh területeken léteztek bizonyos intézmények, ezek tevékenysége azonban nem terjedt ki Szlovenszkóra, kivételt képeztek a prágai Képzőművészeti Akadémia és az Iparművészeti Főiskola tanulmányi lehetőségei. Csehországban még az Osztrák–Magyar Monarchia idején alakultak szakmai társulások és egyesületek, illetve folyóiratok, viszont 1918-ban Szlovákia területén egyetlen képzőművészeti egyesület, kiállítóterem, képtár, folyóirat, főiskola, műkereskedelem sem létezett⁸, csak Pozsonyban a Kunstverein.

Az 1918 utáni időkben a nemzetiségi kérdés létkérdéssé vált, hiszen a legtöbb művész a budapesti Magyar Képzőművészeti Főiskola rajztanári szakán szerzett oklevelet és ebből is élt, viszont 1919-ben minden olyan tanárt elbocsátottak a Csehszlovák Köztársaságban, aki nem tudott szlovákul tanítani, vagy ha később szereztek meg az oklevelet, el sem ismerték azt.

A háború éveit nem kedveztek a művészeknek, az azt követő évek politikai és gazdasági szempontból is katasztrófálisak voltak. A művészek olyan országba kerültek, ahol a nem szláv lakosság igazából nem kívánt személy volt, így a magyar művészeknek nem maradt más választása, mint kialakítani saját közösségeit és életfeltételeit.

1920-ban jöttek létre az első, újonnan alapított szlovenszkói egyesületek, elsőként augusztusban a Spolok slovenských umelcov, vagyis a Szlovák Művészek Egyesülete, Túrócszentmártonban. Az egyesület a nemzeti kultúra felvirágoztatását jelölte meg céljául, és elhatárolta magát a más nemzetiségű művészektől.

1920. október 16-án alakult meg Besztercebányán a Zemský spolok slovenských výtvarných umelcov – Szlovenszkói Képzőművészek Országos Egyesülete – Slovenkoer Landes-Kunstvereines, vagyis a későbbi Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete, ők olyan társaságot kívántak, amelyben nem számít a nemzetiség, céljuk egy országos egységes képzőművészeti szervezet létrehozása volt.⁹ Az alakuló ülésre meghívták a Kunstverein tagjait is, akik üdvözölték az egyesület létrejöttét, viszont azt kérték, hogy garantálják a Kunstverein három évtizedes függetlenségét, végül úgy döntöttek, hogy a Kunstverein tagjai második tagságot is vállalhatnak. A Szlovenszkói Képzőművészek Országos Egyesülete kassai művészeket is meghívott alakuló ülésére, később azonban megszakadt a kapcsolat, hiszen Kassán 1924-ben önálló szervezetet hoztak létre a Kazinczy Társaság keretében, amelynek működése mindenképpen jelentős volt, Felvidék keleti részének kulturális életét és fejlődését nagyban befolyásolta.

A kassai Kazinczy Társaság képzőművészeti osztálya 1923-tól működött önálló képzőművészeti szakosztályként. Kassára, ugyanúgy ahogy Pozsonyra, erős művészeti-kulturális élet volt jellemző, már a 19. században erőteljesen meghatározó volt a felvidéki városok életében a polgári kultúra jelenléte. Az új eszme és a polgári hagyomány jól megfér egymás mellett. E kettősség jelenlétének legjellemzőbb példáját a nemzetiségileg is sokszínű, hagyományaihoz ragaszkodó, az igényes művészetet támogató kulturált Kassán nagyon szembevetően kísérhetjük végig. A 20. század fordulója előtt és az 1900-as évek elején Kassa a régió kulturális bástyájaként működött. A sokszínű kultúra jelenléte egyrészt a többnemzetiségű polgári hagyományoknak volt köszönhető, másrészt annak a ténynek, hogy Kassa nyitott és kész volt az új befogadására. A városban élénk művészeti élet folyt. 1898-tól működött a Kazinczy Kör, később a Kazinczy Társaság művésztagejai különböző szakosztályokat nyitottak, ilyen volt a képzőművészeti szakosztály is, amelynek első elnöke Ruttkay József volt, őt Halász-Hradil Elemér követte.

A kelet-szlovákiai művészek egy csoportja Krón Jenő szabadiskolája körül csoportosult. A kassai művészeti élet számára erős impulzust jelentett a Tanácsköztársaság bukása után ide települt magyar avantgárd művészek csoportja.¹⁰

A békeidők Kassájának művészeti életére úgy tekinthetünk, mint a korabeli párizsi utcák művészforgatagára. A polgári életmódból adódóan igény volt a színvonalas képzőművészeti alkotásokra. Éppen ezért valószínű, hogy azért is élt Kassán ebben az időben sok művész, mert meg tudtak élni művészetükből. A városban képzőművészeti iskolák működtek. Az első legfontosabb intézményesített iskolát Krón Jenő alapította 1921-ben, melyet később Csordák Lajos és Halász-Hradil Elemér folytatott tovább.

1919-ben a Magyarországtól és ezzel Budapeستől való elszakadás a Kassán élő művészársadalmat is villámcsapásként érte. A lelki megrázkódtatáson túl abban érezték leginkább a magukra maradást, hogy nem kaphattak állami ösztöndíjat, ezért az államilag segélyezett művésztelepek nem működtek tovább. Két lehetőség kínálkozott a művészek számára: a külföldi emigráció vagy a maradás, ők viszont külső művészi emóciók nélkül lassan lemaradtak az egyetemes művészeti haladás tempójáról.¹¹

A képzőművészeti szervezeteknél a nacionalista szempont már az 1920-as években kialakult, a kisebbségi szervezetek elkülönülése 1924-ben kissé feloldódott, de igazából csak az 1930-as években enyhült¹² – írja Kubičko Kucsera Klára.

A Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete 1920. október 16-án alakult meg Besztercebányán. Az igazgatója Flache Gyula volt, aki lelkesen szervezte az egyesületet. Alapszabályából nem derül ki, hogy kisebbségi egyesületről lenne szó, célja: a hazai képzőművészet minden területének fejlesztése, a művészek erkölcsi és anyagi érdekeinek képviselete, a művészeti ízlés nemesítése, az egyes művészek tevékenységének segítése. Az államszervekkel való kommunikáció során a szlovák

nyelv használandó, az egyesületen belül a szlovák, a magyar és a német. A tagság egyetlen feltétele a csehszlovák állampolgárság volt, illetve az, hogy aki belépett, köteleznie kellett magát három éven át a 120 koronás tagdíj befizetésére. A megalakulástól az alapszabály elfogadásáig, 1921. október 31-ig, több neve is volt a szervezetnek (Zemský spolok, Spolok výtvarných umelcov Slovenska – Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete). A hivatalos bejegyzést Doleiš miniszter írta alá, Jednota výtvarných umelcov Slovenska néven.¹³

A nacionalista szellemiségen és a Budapest-központúság megszakításán némileg javított a prágai központból támogatott Masaryk Akadémia, hivatalos nevén: Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, amely 1931-ben alakult és a pozsonyi Képzőművészeti Egyesület, viszont mindkettő állami központú volt, központi támogatással.

Az úgynevezett Masaryk Akadémia mellett képtár is működött, legismertebb tagjai: Angyal Géza, Brogyányi Kálmán, Erdélyi Béla, dr. Fleischmann Arthur, Gwerk Ödön, Halász-Hradil Elemér, Harmos Károly, Hermélyi Viktor, Jánoska Tivadar, Kőszeghy Elemér, Nagy Márton, Prohászka István, Reichental Ferenc, Schubert Gyula, Szőnyi Endre, Sterm Ármin, Szalatnai Artúr, Tichy Kálmán, Weinwurm Frigyes.¹⁴ Közülük többen nem a magyar kisebbség, hanem a német vagy a szlovák (illetve cseh) nemzetiség tagjai voltak.

1945 után

A magyar művészeti közeg már az utódállam megalakulásakor részben szervezett, illetve újraszervezett volt. Viszont a magyar és német lakosság a jogfosztottság idejében, 1945–1948 között nem lehetett semmilyen szervezet, egyesület tagja, így csak 1948-at követően, miután visszakapták állampolgárságukat, csatlakozhattak bármilyen társuláshoz, bár fontosnak tartom kiemelni: önálló szervezetet a kisebbségek képviselői a Csemadokon kívül nem hozhattak létre.

Az első Csehszlovák Köztársaságban, Dél-Szlovákiában néhány városra korlátozódott a képzőművészeti élet, a második világháború után viszont más struktúra szerint szerveződött újjá nemcsak kulturális, hanem politikai szinten is a társadalom.

Az 1949-ben megtartott Képzőművészek Országos Tanácskozása megszüntette az addig működő társaságokat és létrehozták a Csehszlovák Képzőművészek Szövetségét, az 1968-as föderatív elrendezés után pedig 1970-ben, Prága és Pozsony központtal önálló szövetségeket hoztak létre, melyeknek önálló kerületi hálózatai is létrejöttek, szlovákiai viszonylatban Besztercebánya, Pozsony és Kassa székhellyel.¹⁵

A kisebbségi képzőművészeket tömörítő egyesületet, a Kunstvereint 1945 májusában az új állam megszüntette, és a magyar művészek önálló szervezettsége hivatalosan 1989 novemberéig tilos volt.

Az igaz, hogy 1949-ben létrehozták a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesületét, a Csemadokot, viszont az csak az amatőr képzőművészeti csoportosulásokkal foglalkozott. A magyar képzőművészek így az állami, „hivatalos” képzőművészeti életben vettek részt, illetve ott tudtak érvényesülni.¹⁶

A szlovákiai magyar képzőművészekről elmondhatjuk, hogy többen közülük sikereket értek el szlovák körökben, hiszen Érdemes Művész volt Barta Gyula, Löffler Béla, Jakoby Gyula, Szabó Gyula, Nemzeti Művész pedig Lőrincz Gyula.

Az 1950-es években sorra megrendezésre kerültek kiállítások, amelyeken az említett művészekon kívül nagyon sok magyar képzőművész is részt vett. Lőrincz Gyula 1956-ban és Szabó Gyula 1957-ben Pozsonyban mutatkozhatott be, Colliánássy György 1957-ben Kassán, a hetvenéves Gyurkovits Ferenc életművéből pedig Besztercebányán szerveztek kiállítást.

Egyértelműen elmondható, hogy a kor legkiemelkedőbb alakja Barta Gyula volt, aki 1922-ben Párkányban született és 2008. szeptember 12-én Pozsonyban hunyt el. Barta sajátos módon látatja és érzékeli a huszadik század második felének valóságát, nem heroizálja azt, amit ábrázol, csak rögzíti. A képek mondandója szubjektív élményanyagra és az egyén benyomásaira épül, színvilágukat a színek és árnyalataik harmóniája jellemzi.

A fiatal alkotók műveikkel és programjukkal az addig uralkodó leíró realizmus és hagyományos látásmód, illetve az 1950-es években uralkodó hivatalos művészet-szemlélet ellen léptek fel.¹⁷

A kommunizmus idején az 1960-as években kezdődött az első önállósodásra történő kezdeményezés, a Pozsonyban és Prágában tanuló diákok kezdeményezésére.

1961-ben a fiatal művészek vándorkiállításán mutatkozott be Ekecsen és Gombaszögön Nagy János, Nagy József, Eckerdt Sándor, Bacskai Béla és Kubička Kucsera Klára.¹⁸

Az 1945 utáni képzőművészet második generációja a maga útját járta, képviselőik nagyrészt a Prágai Képzőművészeti Akadémián, illetve a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskolán folytatták tanulmányaikat. A legismertebb festők: Bacskai Béla, Eckert Sándor, Deák György, Csakó Károly; grafikusok: Andrásy Tibor, Jaksics Ferenc, Nagy József, Stefunkóné Szabó Erzsébet; szobrászok: Nagy János, Bartusz György, Kiss Sándor, és a néhány évvel fiatalabbak közül: Kopócs Tibor, Platzner Tibor, Stolmanné Rózsás Erzsébet. Művészetük külön-külön bontakozott ki, egyedi jellegzetes nyelvükön ábrázolták a világot, a magyar és az egyetemes művészettel nem nagyon találkozhattak, éppen ezért nem sok közös jellemző található munkásságukban. Jellemző, hogy ennek a korosztálynak a számára a nyelvi kötődésen kívül a magyar és leginkább a csehszlovákiai magyar kultúrával való kapcsolat nem jelentett központi kérdést, aminek az volt az oka, hogy területileg egymástól elszórtan éltek és működtek, és legtöbbjüknek nem volt kapcsolata a csehszlovákiai magyar kulturális intézményekkel, sajtóval és közönséggel sem.

A második nemzedék legismertebb szobrásza Nagy János, művészetének középpontjában a szépség, szerelem, bánat, öröm, küzdelem a természeti erővel, emberi akarat, teremtés, az őshöz való kapcsolódás áll. Ismert munkái között találhatjuk Szenczi Molnár Albert szobrát Szencen, Bulcsú vezér szobrát Búcsón vagy Kodály Zoltán bronzszobrát Galántán.

A grafikusok közül kiemelkedő a ma is alkotó Nagy József, munkássága középpontjában a Csallóköz történelme, mondavilága, népelete áll. Ismert könyvillusztrátorként is. Kopócs Tibor grafikusként kezdte pályáját, de munkássága a grafikától a festményeken át a tűzzománcig terjed. Legkiemelkedőbb munkája a szlovákiai magyar kultúra jeles képviselőiről készült portrészorozata.

A második nemzedék tagjai közé sorolható Schrantz György és Duncsák Attila festők, illetve Tóthpál Gyula fotóművész is.

A harmadik nemzedék tagjai az 1970-es évek második felében kezdték el tevékenységüket, legismertebb festőművészek: Almási Róbert, Dúdor István, Mester Péter, Roskoványi István; a grafikusok közül kiemelkedő Varga Lajos és Turcsan László; éremművészként Darázs Rozália vált ismertté; szobrászként pedig Gáspár Péter. Dúdor István művészetében egy önálló, egyedi, csak rá jellemző képzőművészeti nyelvet alkotott meg, témáira jellemző az ember és az emberi élet mítosza, egész életében az irodalom és a költészet bűvkörében élt, munkássága során olvasmányélményeiből merített. A korán elhunyt művész szobra Tornalja főterén áll. Almási Róbert munkáinak kiindulópontja a reális természeti forma, a meleg színárnyalatokat kékekkel és zölddel ellensúlyozza, fő témája a Csallóköz és a Duna.

A harmadik generáció fiatalabb tagjai a nyolcvanas években kezdték pályafutásukat, legismertebbek közülük Lipcsey György szobrász és a ma Prágában élő és alkotó Lőrincz Zsuzsa. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján vált ismertté a festők közül: Szkukálek Lajos, Dolán György, Kraščenics Alex, Mikus Balázs, Szabó Ottó, valamint Mag Gyula szobrász, Dobis Márta textilművész, Mézes Árpád szobrász és Tóth Lehet fotós. Lipcsey György fával, kővel, márvánnyal, fémmel, papírral egyaránt dolgozik. Műveire jellemző, hogy nyugalmat árasztanak. A Prágában élő Lőrincz Zsuzsa műveinek középpontjában a Föld, illetve a természet és az ember elválaszthatatlan, örök egysége áll. Dolán György munkásságára az Észak-Afrikában, Líbiában eltöltött idő van nagy hatással, figyelme az eredet, ősiség, emberiség és a civilizáció hajnalán élt ember világa, tárgyai felé fordult, képein jelen van a homok, a forróság, levegő és a színek elegye.

Kiemelkedő alakja a kornak Németh Ilona is, aki idén megkapta a Kisebbségért-díjat. Munkásságára jellemző az általa fontosnak tartott személyek, tárgyak, helyek fetisizálása, motívumai saját élettörténetére, élményeire, világképére utalnak. Több gyermekkönyvet illusztrált.

A felvidéki amatőr képzőművészet része az 1970-es évektől önálló kiállításokkal is jelentkező rajztanárok alkotótevékenysége is. Legismertebbek közülük Kocsis

Ernő, Janiga József, Szilva József festményei, Csótó László grafikái. Kocsis Ernő ihletője a csallóközi táj, de ő ugyanakkor jelentős portréfestő is. Janiga József szintén a csallóközi táj festője. Csótó László tematikailag a falu világához, a paraszti létformához kötődik.¹⁹

Nagy változást hozott a képzőművészetben az 1967-ben megrendezett HÍD 67 kiállítás Dunaszerdahelyen, mert ettől kezdve a szlovákiai magyar sajtó, főleg az *Irodalmi Szemle* és a *Hét* több figyelmet szentelt a képzőművészetnek, reprodukciókat és illusztrációkat közöltek, sajnos azonban nincs igazi műkritika, inkább csak publicisztika keretén belül foglalkoznak a képzőművészettel.²⁰ Kivételt csak néhány beszélgetés és műterem-látogatásról szóló írás képez, de nagyon kevés az olyan elemzés és cikk, amely a kiállítások és művek értékelését, elemzését, társadalmi hatását foglalná össze.²¹

Több magyar művész sikerrel csatlakozott a szlovákiai országos mezőnyhöz. Sok művész mutatkozott be szlovák galériákban és kiállítóterekben, ezen kívül a magyar művészek bemutatását a Csemadok járási bizottságai és a népművelési otthonok vállalták magukra. 1970-től Komáromban megkezdte működését a Duna Menti Múzeum, Dunaszerdahelyen a Csallóközi Múzeum, Rimaszombatban a Gömöri Múzeum, Losoncon pedig a Nógrádi Múzeum, amelyekben lehetősége nyílt a magyar művészeknek a bemutatkozásra. Szintén ebben az időszakban a Madách Könyvkiadó jelentetett meg néhány képzőművészeti tematikájú könyvet. És néhány galériában már kétnyelvű katalógust is kiadtak, a Duna Menti Múzeumban, illetve a losonci Nógrádi Galériában.²²

Összegezve egyértelműen elmondható, hogy a második Csehszlovák Köztársaság fennállása idején a magyar nemzetiségű képzőművészek mind a hazai, mind nemzetközi szinten szerves részei voltak a csehszlovák képzőművészetnek.

1989 után, új helyzetben

A rendszerváltás teljesen új helyzetet hozott, politikailag és a kultúra területén is a szabadságot, felszabadulást várta mindenki. Ám hogy a közéleti események hatására mennyire lett más vagy könnyebb a képzőművészek helyzete, nehéz megítélni. A művészettörténészek, képzőművészek és szakírók mindenképpen pozitívan látták a jövőt. Csehszlovákia, majd később a Szlovákia területén élő alkotók viszont kénytelenek voltak megküzdeni a politikával is, nem volt egyszerű a helyzetük az önálló Szlovákia megalakulásától, 1993-tól 1998-ig terjedő időszakban, hiszen szinte minden állami támogatást megvontak a kisebbségi kultúrát szervező intézményektől, így képzőművészeink bemutatkozási lehetőségei is nehezkesebbé váltak. Mégis voltak próbálkozások: „A rendszerváltást követő napokban, hónapokban hittünk abban, hogy a demokratizmus szelei olyan klímát teremtenek számunkra, melyben

mind az alkotó, mind a befogadó szárnyakra kap, egyszóval – megvalósíthatja önmagát (...) a szlovákiai magyar képzőművészet – építészet – él. Igen, él, mert éltetik az alkotók és pártolói.” – írta Kalita Gábor 1995-ben, a *Kupola* nulladik számának beköszöntőjében.

A kortárs magyar képzőművészet helyzetét Lóska Lajos szavai jellemzik találóan: „A kortárs művészettel viszont csak néhány megszállott, küldetésstudattal rendelkező, idealista galériás kezdett el foglalkozni. E kiállító-helyiségek helyzete még napjainkban, túl az ezredfordulón sem egyszerű. Részben azért nem, mert hála a volt kommunista rendszereknek, még nem alakult ki Európa e fertályán a kortárs képzőművészetet szerető, műtárgyvásárlásra pénz is áldozó polgárok gyűjtőköre. A művészettörténetből, a műgyűjtés történetét bemutató tanulmányokból, illetve az örökbecsű irodalmi alkotásokból azt is tudjuk, hogy a burzsoázia, a pénzemberek első generációja inkább felhalmoz, mintsem mecénásként támogat.”²³

Az 1989-es események után új lehetőségek nyíltak a csehszlovákiai magyar képzőművészek előtt is, alapvetően a művészeknél is beindult az önszerveződés.

Az országos és nemzetközi művészeti élet 1989 novembere után mindenki számára elérhetővé és nyílttá vált, hiszen megszűnt a cenzúra. Ebben a korban a felvidéki magyar művészek két stratégiát fogalmaztak meg önmaguknak. Az egyik az egyetemes kortárs művészeti élet kontextusát vállalta fel, most már a megtorlás és elhallgattatás veszélye nélkül, míg a másik a művészetet szolgálatként értelmezte, s ez volt a népesebb csoport. Ez hagyománnyá avatta a realiztikus formanyelvet és a klasszikus művészeti műfajokat, technikákat. Ebből is láthatjuk tehát, hogy nincs egyedi szlovákiai magyar képzőművészeti formanyelv.

A rendszerváltozás éveiben több magyar művész kivonult az országos művészeti életből, és leginkább nemzetisége miatt, a száműzött szerepét öltötte magára. Ezek közül a művészek közül többen aktív szerepet játszottak a normalizálódás korszakának művészeti intézményrendszerében, írja Hushegyi Gábor tanulmányában.

A legkiemelkedőbb, országos szervezatként működő, a legtöbb magyar képzőművészt tömörítő szervezet, amely a rendszerváltás után alakult meg: a Csehszlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága, amely később átalakult Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságává (SZMKT), 1989. december 19-én Pozsonyban jött létre. Az Egyesület céljai: a Szlovákiában élő magyar kisebbség képzőművészetének fejlesztése, kultúrájának és hagyományainak támogatása, megőrzése; a magyar képzőművészeti kultúra tudatosítása és terjesztése a Szlovák Köztársaság területén és az egyetemes kultúrában; a szlovák nemzet és más nemzetiségek képzőművészeti értékeinek megismertetése, közvetítése. Az egyesület a Magyar Képzőművészeti és Iparművészeti Társaságok Szövetségének és a Slovenská výtvarná úniának a tagja.²⁴

Az SZMKT első ügyvivője Kubička Kucsera Klára művészettörténész volt (1989–1992), elnökei: Nagy János szobrász (1990–1995), Lipcsey György szobrász (1995–

1998), Kopócs Tibor grafikus, illusztrátor (1998–2002), 2002-től napjainkig Szabó Kinga.

Az egyesület székhelye a mindenkori elnök székhelyének városa. Tevékenysége kiállítások rendezésére irányul, de szerveznek elméleti szimpóziumokat és alkalmi kiadványokat is megjelentetnek. Kiállítói tevékenységét alkalmi katalógusok örökítik meg, illetve az 1999-ben, fennállásának tizedik évfordulójára kiadott *Képünk* című album.²⁵

Az SZMKT tagjai művészetszemléletüket a hagyományos kánon keretében értelmezik, gyakran semmilyen művészeti képzéssel nem rendelkeznek. Egyértelműen elmondhatjuk, hogy a szervezet létező igénynek tesz eleget, hiszen kiállításai lehetőséghez juttatja a tagokat, és a befogadónak a könnyen érthető művészetet szolgáltatja. A társaság egyik kiemelkedő rendezvénye az 1992-től két évente sorra kerülő könyvillusztrátorok kiállítása.

Napjaink képzőművészete

A Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságán kívül többen törekszenek arra, hogy megmutassák a kortárs (és nem kortárs) művészetet. Éppen ezért mondhatjuk azt is, hogy a mai helyzet még a kilencvenes évekből is összetettebb. A többnyire több lábón álló, a kortárs művészet árusítása mellett mással is foglalkozó magángalériák mellett olyanok is léteznek, amelyeknek nem a forgalmazás, az árusítás a fő profilja, hanem a kortárs képzőművészet megismertetése. Ezeknek az önmagukat alapítványi pénzekből fenntartó, a kortárs képzőművészetet önzetlenül támogató, kulturális missziót teljesítő galériáknak a helyzetét halmozottan nehezíti, ha a Felvidéken, Erdélyben vagy a Délvidéken találhatók.²⁶

Több galéria is működik a Felvidéken, amely ezt a missziót felvállalja, Pozsonytól egészen Királyhelmezig, ezek nagy része valóban lelkes szervezők és művészek tevékenysége, akik sokszor saját pénzüket áldozzák fel, hogy saját és kortársaik műveit bemutathassák.

A legismertebbek közül néhány: Pozsonyban a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, a Brämer-kúria (Magyar Kultúra Múzeuma – a Szlovák Nemzeti Múzeum része), a Pozsonyi Magyar Galéria, Somorján az At Home Gallery, Dunaszerdahelyen az ART-MA Galéria, a Csallóközi Múzeum, valamint a Kortárs Magyar Galéria, Komáromban a Nádor utcai Galéria, a LIMES Galéria, a Duna Menti Múzeum, a Csemadok Galéria, a Párkányi Városi Galéria, Füleken a Városi Honismereti Múzeum Galériája, a Füleki Vármúzeum, Rimaszombatban a Gömör-Kishonti Múzeum, a Gömöri Fotóklub, Kassán a Löffler Béla Múzeum nyújt lehetőséget kiállítások szervezésére.

Dunaszerdahely rendelkezik a legjelentősebb, országos viszonylatban is egyedülálló magyarországi és határon túli magyar kortárs képzőművészeti kollekcióval. Az

anyagot a Kortárs Magyar Galéria őrzi a Vermes-villában, amely 1994-től az egyetem és kortárs magyar művészet gyűjteményét gondozza. A városközponthoz igen közel lévő Art-Ma Galéria ezzel szemben minden tekintetben magánkezdeményezésből született. A családi ház, melynek hátsó traktusában, valamint pincéjében üzemel a kiállítótér, Lipcsey György szobrászművész tulajdona és 1998 novemberében indult. Első, azóta minden esztendőben megjelenő képes leporellójának beajánlójában, kicsit programadasképpen a következő olvasható: „Köztudott tény, hogy kortárs képzőművészetet bemutató galériát nyitni ma elsősorban misszió, legyen ez a kiállítóhely Budapesten, Pozsonyban vagy Dunaszerdahelyen. E nehézségeket felmérve és a kulturális missziót vállalva a dunaszerdahelyi Art-Ma Galéria azzal a céllal alakult, hogy bemutassa, elsősorban a helyi sajátosságokat kiemelve, napjaink felvidéki magyar, magyarországi és szlovák képzőművészetét”.

Úgy tűnik, Dunaszerdahely Révkomárom mellett a kortárs felvidéki, szlovákiai magyar művészet egyik nivós központjává nőtte ki magát az elmúlt években. Ehhez, ahogy azt a bemutatott kiállítások is meggyőzően bizonyítják, nagyban hozzájárul az Art-Ma Galéria tevékenysége is.²⁷

A somorjai At Home Gallery non-profit magángaléria, amely önkormányzati, alapítványi és egyéni támogatásokból tartja fenn magát. 1994 és 1998 között a szlovákiai kulturális kormányzattól függetlenül fejtette ki tevékenységét. A galéria a magyarok lakta Csallóköz számára nyújt országos és nemzetközi rangú művelődési lehetőséget. Az 1989 előtt tiltott vagy nem hivatalos művészet képviselői, akik az 1990-es évek közepén ismét a képzőművészeti élet, a hivatalos művészeti intézményrendszer perifériájára szorultak, Somorján fejthették ki tevékenységüket.²⁸

Komáromban működik 2001-től a LIMES Galéria, Farkas Veronika vezetésével, ahol a felvidéki és magyarországi kortárs művészek egyaránt kapnak bemutatkozási lehetőséget, havonta új kiállítással várják az érdeklődőket.

Pozsonyban is több kezdeményezés segíti a képzőművészek bemutatkozását. A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a Szlovák Nemzeti Múzeum részeként állami szervként működik. Értékelő, kutatásra épülő kiállítások kerülnek itt bemutatásra. A Magyar Köztársaság Kulturális Intézetében is több kiállítás volt látható az elmúlt években.

A Pozsonyi Műterem szabad művészeti társulás pedig a Csemadok pozsonyi épületének nagytermében, Pozsony Magyar Galériaként szervez kiállításokat. Az idén tíz éves társulás vezetője, kurátora Kalita Gábor. A Pozsonyi Műterem még 1998-ban alakult, kiállításokat 2006-tól szerveznek.

A kortárs magyar képzőművészek igényeit elégíti ki a ROVÁS – ÚJ ÉRTÉKREND alkotócsoport, akik alkotótáboraikat Szepsiben, a Rovás Városi Galériájában tartják, Lukács Zsolt és Rác Noémi vezetésével.

Az 1987-ben életre hívott Stúdió érté nemcsak szlovákiai viszonylatban ismert, hanem nemzetközi hírű alternatív, experimentális, intermediális fesztivállá és stúdi-

óvá vált. A Stúdió érté szervezői Juhász R. József, Mészáros Ottó, Simon Attila és Németh Ilona. Kétségkívül elmondható, hogy megalakulása nemcsak a tevékenység kereteit jelentő műfajok szempontjából jelentős, hanem egy művészeti gondolkodásmódot, értékszemléletet is közvetített a többségi és a magyar közösség felé is. A mai napig ez az egyetlen szerveződés, amely (cseh)szlovákiai berkekből indult és nemzetközi elismerést szerzett magának az 1990-es évek második felében. A Stúdió érté megalakulását követő első három évében Csehszlovákia egyedüli szervezett fesztivál-fóruma volt.

Fontos kiemelni a Komárom melletti Path községben működő nemzetközi nyári művészeti tábor, szimpóziumot, amely 1995-től működik, SYMPAT néven. A program lelkes szervezői: Szűcs Jenő, Szalay László, Dolán György, Kraščenic Alex és Habda László. Az alapító Szűcs Jenő halála óta Dolán György szakmai vezetésével elmélyült a rendezvény nemzetközi jellege.

Napjaink művészeit nehéz besorolni művészetük nemzeti sajátosságának meghatározásakor, hiszen az 1990 utáni korszakot olyan mobilitás jellemzi, hogy lehetlenné vált országhoz, nemzethez, de akárcsak iskolához kötni az alkotókat.

A jelenkori képzőművészek népszerűségük és általános elfogadottságuk jóvoltából nem csak hogy ismertebbek a nemzetiségi csoport körében, mint az országos és nemzetközi tekintélynek örvendő kortárs kollégáik, hanem az új társadalmi *status quo* művészet iránti elvárásának is eleget tudnak tenni. A nemzetiségi kultúra hagyományosan irodalomközpontú, ezért a társ művészetek mostohagyerekként történő finanszírozása nem meglepő és nem újdonság. Ám ennek ellenére létezik a képzőművészetben egy töretlen támogatást, közmegebecsülést élvező alkalmazott műfaj, amely mára döbbenetes nagyságrendű közpénzeket irányít maga felé, ez pedig az emlékműszobrászat.²⁹ Érdemes néhány szót írni erről is, hiszen Szlovákiában rengeteg köztéri szobrot avattak a rendszerváltozás óta, s ez azzal magyarázható, hogy az elmúlt négy évtizedben az itt élő magyarság nem emlékezhetett meg katona-halottairól, jeles történelmi személyiségekről és eseményekről. Az új „emlékeken” kívül több helyütt állították vissza a történelem során eltávolított magyar vonatkozású emlékműveket, ilyen volt elsőként Komáromban Klapka György szobra. Felújították Rozsnyón a Kossuth-szobrot, Rimaszombatban Petőfi szobrát. És nem feledkezhetünk meg Petőfi Sándor pozsonyi szobráról sem, amelyet 2003. március 15-én „avattak” fel újra, a Medikus-kertben. (A szobor évtizedeken keresztül a Ligetfalun található parkban állt, és vandálok, rongálók céltáblája volt.)

Az elmúlt időkben rengeteg világháborús emlék (szobor és emléktábla, kitelepítési emlékmű, más történelmi események emlékművei) készült. Rengeteg turulmadaras emlékmű került vissza ismét a helyére. Természetesen nem maradtak ki az ismert személyekről készült szobrok sem: Szent István, Szent László, Imre herceg, Attila, Mátyás király, Petőfi Sándor mind kaptak emléket Szlovákia városaiban és falvaiban.

Fontos kiemelni, hogy (cseh)szlovákiai magyar személyiségekről is készültek emlékek: Esterházy Jánosnak most már több helyen is szobor állít emléket, Márai Sándor, Kazinczy Ferenc, Baróti Szabó Dávid, Szenczi Molnár Albert, Gyurcsó István pedig szintén kiemelt helyen szerepelnek a köztéri szobrok sorában.

Hushegyi Gábor a *Kortárs és jelenkori magyar képzőművészet* című tanulmányában³⁰ arra keresi a választ, mit jelent tulajdonképpen a 20. században, 21. század elején a kisebbségi kultúra, így a kisebbségi képzőművészet is. Szerinte „az országos és egyetemes művészettől eltérő kontextusban és hierarchiában létezett és létezik a magyar képzőművész(et) (Cseh)szlovákiában. E kettősség jellemezte az 1989 előtti hét évtizedet, majd az új történelmi helyzetben, a bársonyos forradalmat követően is két stratégiát fogalmaztak meg a (cseh)szlovákiai magyar művészek. Az első az egyetemes kortárs művészet küldetését továbbra is expanzív társadalmi, illetve társadalomformáló küldetéssel ruházta fel”.

A rendszerváltozás utáni művészeti élet egyik közvetlen jellegzetessége a multikulturális örökséghez való ragaszkodás – írja Hushegyi, erről tanúskodik a Kelet-szlovákiai Galéria átnevezése Jakoby Gyula Galériára 1991-ben, a Kassán megnyílt Löffler Béla Múzeum, illetve Szlovákia legjelentősebb kiállítási intézménye, a Szlovák Nemzeti Galéria, ahol a magyar művészek sorra mutatkozhatnak be.

Képzőművészet és a sajtó

A magyarországi kultúrához hasonlóan a határon túli magyar kultúra is irodalomközpontú, az irodalom nyomja rá bélyegét az egész kulturális életre. A megjelenő recenziók nagy része csak beszámoló egy-egy eseményről, nincs igazi kritika. Így a kritikai rovatok nagy részét az elmúlt évtizedekben a szépiró publicisták foglalták el, a szakemberek szlovák és cseh lapokban publikáltak.³¹

Fontos, hogy a hétköznapi ember, maga a fogyasztó, mennyire jut hozzá a képzőművészettel kapcsolatos hírekhez. Ma már a napi sajtó is figyelemmel kíséri a képzőművészeti életet, viszont nincs rendszeres műkritika, képzőművészettel foglalkozó könyvkiadói tevékenység, ami nem kedvez a képzőművészet népszerűsítésének.

Az elmúlt években ugyan jelent meg néhány – különböző színvonalú és kivitelezésű – album és monográfia, viszont megfelelő könyvkiadás hiányában a művésztörténészek és szerzők főleg katalógusokban, tanulmánykötetekben tudják közölni írásaikat.³²

Negyedévenként jelenik meg Komáromban az *Atelier* című művészeti folyóirat, amelyet Kopócs Tibor jegyez.³³ Az *Ateliér Művészeti Folyóiratot* Kopócs Tibor és Kovács Kálmán alapították 1998-ben, *Komáromi Atelier – művészet és irodalom* címmel kétszer jelent meg, 2000 óta *Atelier* címmel negyedévenként jelentkezik. Fő témaköre a szlovákiai magyar képzőművészet bemutatása, de teret kap a szélesebb

régió és más műfajok bemutatása is. A lap néhány számának egy része tematikus, másik része aktuális híreket közöl.

1995-ben Kalita Gábor *Kupola* címmel adott ki lapot, a Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának égisze alatt. A lap azonban anyagi okok miatt néhány évvel később megszűnt.

Szerencsére az irodalommal foglalkozó folyóiratok mindegyike helyet ad a képzőművészek bemutatkozásának is:

A *Szőrös Kő* irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat gazdagon illusztrált, pályakezdő és neves képzőművészeket egyaránt rendszeresen bemutató lap, nemcsak Szlovákiában, hanem az egész Kárpát-medencében ismert és mértékadó orgánumnak minősül, teret ad fiatal írók és kritikusok alkotói törekvéseinek, növeli a képzőművészek, illusztrátorok megjelenési esélyeit.

A *Kalligram* folyóirat többkultúrájú szellemi közegből meríti szövegeit, és többkultúrájú közegben is jelenik meg. A kiemelkedő magyar alkotók mellett a csehországi és a közép-európai szellemi élet több jeles képviselője is állandó szerzői közé tartozik. A lapban megférnek egymás mellett a különböző világszemléletek jegyében született művek, szépirodalmi publikációk, irodalomtörténeti és társadalomtudományi munkák, műkritikák, képzőművészeti esszék és filozófiai tanulmányok egyaránt.

Az *Irodalmi Szemle*, fennállásának öt évtizede alatt több képzőművésznak nyújtott megjelenési lehetőséget úgy, hogy illusztrátorként szerepelhettek a havilapban. Kisebbségi képzőművészeti folyóirat hiányában kezdettől fogva közölte a kisebbségi magyar, de szlovák, cseh és európai képzőművészek munkáit is.

A (cseh)szlovákiai magyar kultúra irodalom-központúságban és konzervativizmusban vészelté át a közel kilenc évtizedet és az 1989 óta eltelt időszakot. A szlovákiai magyar művészek a huszadik században is és napjainkban is jelen voltak és vannak az országos és nemzetközi művészeti életben.

Zárszóként Kubička Kucsera Klára szavait idézzük: „...világos, hogy csak a saját erőnkre számíthatunk, és csak akkor fogunk létezni, ha erre képesek leszünk. Nem esünk kétségbe, ha valami megszűnik, amíg van kilátás arra, hogy valami más jöjjön létre. Nem veszélyeztet semmit és senkit, ha új csoportosulások jönnek létre – csak az a baj, ha minden leáll. Ha nem felel meg az egyik forma, keresni kell a megfelelőt.” (az SZMKT, 1995-ben szervezett tárlata katalógusából)³⁴

Irodalom

Fónod Zoltán (szerk.): *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004*, Madách-Pozsonium, Pozsony, 2004.

Francová, Zuzana–Grajčiarová, Želmíra–Herucová, Marta (szerk.): *Bratislavský umelecký spolok 1885–1945*, Albert Marenčin vydavateľstvo PT, Pozsony, 2006.

- Farkas Veronika: A (cseh)szlovákiai magyar képzőművészet nyolc évtizede, In *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, III. kötet. Irodalom, tudomány, könyvkiadás, színház, képzőművészet, ének, zene, tánc. Ister Kiadó, Budapest, 1999.
- Horváth Tímea: *Kassa és Halász-Hradil Elemér*, Rovás Kulturális Galéria, <http://www.rovart.com/news_view.php?akcia=view&id=118>
- Hushegyi Gábor: Őszinte rácsodálkozás, In *Új Szó*, 2006. május 45.
- Hushegyi Gábor: Kortárs és jelenkori magyar képzőművészek, In: *Magyarok Szlovákiában, 3. kötet – Kultúra*, Csanda Gábor, Tóth Károly (szerk.), Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 67–94. p.
- Kubička Kucsera Klára: A Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete működésének története és összefüggései a magyarországi, valamint a csehszlovákiai művészeti élettel. 1920–1931, In *Acta Museologica Hungarica I. A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma értesítője*, Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, Hagyományok és Értékek Polgári Társulás, Pozsony, 2007.
- Kubička Kucsera Klára: *Képünk*, Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága, AB-ART, 1999.
- Kalita Gábor: Beköszöntő, In *KUPOLA – Szlovákiai magyar képzőművészeti és építészeti havilap*, 1995/0.
- Sz. Haltenberger Kinga: Tizenöt éves a Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága, In *Új Szó*, 2004. október 29, 11.

Jegyzetek

- ¹ Hushegyi Gábor: Kortárs és jelenkori magyar képzőművészek. In: Csanda Gábor, Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában*, 3. kötet (Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006) 68. p.
- ² *Acta Museologica Hungarica* 37.
- ³ Uo. 37.
- ⁴ Lásd A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 193.
- ⁵ Hushegyi Gábor: Őszinte rácsodálkozás. In: *Új Szó*, 2006. május 12., 13. p. Az említett könyv 2006-ban jelent meg, Bratislavský umelecký spolok címmel, Zuzana Francová, Želmíra Grajciarová és Marta Herucová szerzőktől.
- ⁶ *Acta Museologica Hungarica* 40–41.
- ⁷ Uo. 35.
- ⁸ Uo. 35., 41–42.
- ⁹ Uo. 42.
- ¹⁰ A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 193.
- ¹¹ Horváth Tímea: *Kassa és Halász-Hradil Elemér*, Rovás Kulturális Galéria (2008. október 30.)
- ¹² *Acta Museologica Hungarica* 43.
- ¹³ Uo. 43.
- ¹⁴ A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 193.
- ¹⁵ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998.
- ¹⁶ A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 194.
- ¹⁷ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998, 260.
- ¹⁸ A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 194.
- ¹⁹ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998, 259–275.
- ²⁰ A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 194.
- ²¹ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998, 258.
- ²² A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 194.

- ²³ Lóska Lajos: Egy nagyreményű kisgaléria. A dunaszerdahelyi Art-Ma Galéria. In Új forrás, irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. Lásd <<http://www.jamk.hu/ujforras/050716.htm>> (2008. október 30.)
- ²⁴ <http://artportal/intezmenyek/szlovakiai_magyar_kepzomuveszek_tarsasaga_mkitsz_tag> (2008. november 2.)
- ²⁵ A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 393.
- ²⁶ Lóska. i.m.
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ L. Hushegyi: I. m. 87–88.
- ²⁹ Uo. 91–92.
- ³⁰ Uo. 67.
- ³¹ Uo. 71.
- ³² A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 194.
- ³³ Uo. 194.
- ³⁴ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998, 277.